

There are no translations available.

JAAN JUURIKSOO mälestusi

(kirja pannud Laagris 1980-ndatel Tunne Kelam)

Tahaksin kõigepealt rääkida Suigu kandist pärit mehest, Jüri (Georg) Goldist, kes oli enne okupatsiooni Põltsamaa linnapea. Ta oli sündinud 1903 või 1904, algul töötas sulasena isatalus. Esimeses maailmasõjas oli ohvitser tsaariarmees. Peale revolutsiooni võitles Siberis punaste vastu, tõusis valgekaartlaste armees juhtivale kohale, toimis isegi linnapeana. Lõpuks langes punaste kätte vangi. Ülekuulamisel teatas: vaikin kaks nädalat. Siis räägin kõik, mida tean, mul pole midagi salata (selle kahe nädala jooksul pidid Goldi naine ja laps jõudma Eestisse). Pärast seda võttis lahkesti omaks kõik süüdistused, mida aga sooviti, kuna arvestas, et niikuinii lastakse ta maha. Mõtles, et äkki päästab mõne teisegi, kelle süü temale omistatakse. Moskvas toimunud kohus mõistis Goldi surma, ent otsuse täideviimine venis. Nii istus Gold surmamõistetuna terve aasta, justnagu oleks ta ära unustatud.

Aasta möödudes kutsuti ta vanglaülema kantseleisse. Ülem istus tusase näoga laua taga, mõlemal pool lauda aga istusid kaabudega härrasmehed portfelli käes. Goldi sisenedes tõusid nad püsti ja tervitasid teda eesti keeles: "Tervist härra Gold!"

"Mis jant see siis on?", kohmas Gold vastu.

"Me tulime teile Eestist järele, et teid Venemaal surma ei saadetaks. Teid vahetatakse pantvangina välja."

Gold sõitis oma saatjatega Narva piirile. Teisel pool piiri ootas Eestis surmamõistetud isik, Vene saatkonna ülem / Juuriksoo järgi surma mõistetud 1924. aasta mässukatse eest / Gold soovis teist meest näha - seda talle lubatigi. Kui ma sellele tegelasele teravalt otsa vaatasin, lõi ta silmad maha, meenutanud Gold. Kodumaale saabunud läks Gold kohe siseministeeriumisse, et tänada oma elu päästmise eest. "Kuidas te mind üles leidsite?", päris ta. Venelased pakkusid ise teid vahetuskaubaks, tuli vastus. Lugesime Teie juurdlusmaterjale kui põnevat romaani.

Goldist sai Põltsamaa linnapea, kelle kohta on palju kiitvaid mälestusi, muuhulgas kauaaegselt pastorilt Kuurmelt. Pärast 1940. aasta riigipööret tuli Gold Põltsamaalt ära oma kodukohta Are valda rettu. Ta väitis, et omaaegne surmaotsus tema kohta kehtib üha edasi. Jaan Juuriksoo oli tollal vallavanem ning varjus samuti metsa. Üks komnoor käis neid vallas toimuvast informeerimas. Sõda Saksamaaga oli alanud, mehed metsas olid valmis tegutsema. Hangiti kümnekond vana püssi, metsavendadega liitusid mitmed Punaarmeesse kutsutud Are valla noormehed. Paikneti Tootsi vabriku lähedal, et seda kaitsta hävitamise eest.

1941. a. juuli algul astusid metsavennad hilisema major Lillelehe juhtimisel välja Kilingi Nõmme all. Lahingumüra kostis Juuriksoo salgani. Valmistuti kokkupõrkeks hävituspataljoni meestega. Samal päeval hõivas metsavendade grupp Are vallas Murru küla telefoni kõnepunkti. Sealt võeti kõne Are vallamajja. Telefonile kutsuti valla täitevkomitee esimees Koppel. Kui too toru võttis, sõnas Gold: "Siin metsavendade pealik Jüri Gold Murru kõnepunktist. Teeme teile teatavaks olukorra - sakslased on tulemas, teid kui nõukogude võimu esindajaid ähvardab mahalaskmine. Te olete küllalt inimlik olnud - tulge meie kaitse alla. Nüüdsest peale juhib Are valda endine vallavanem Jaan Juuriksoo. Annan telefoni talle üle."

Juuriksoo jätkas samas vaimus: "Teate isegi, et olukord on kriitiline. Te kardate võib-olla vallarahvast, aga meie siin tahame sind kaitsta, kuna oled käitunud küllalt inimlikult." Vallavalitsuses kuulas seda vestlust pealt vallaametnik, Juuriksoo tulevane abikaasa. Täitevkomitee esimees olevat pärast kõnet olnud hirmus lõõdud. Üks verine kommunist nõudnud Punaarmee üksuste kohalekutsumist, millele esimees vastanud, et metsavennad on paremini organiseeritud kui meie. Pole mõtet seda teha. Koppel olnud lõõdud ka seetõttu, et oli omaenda pere juba ära saatnud Venemaale. Metsavennad nõudsid täitevkomitee esimehelt ka enda käsutusse Pärivere sovhoosi autot. See tuligi kohale.

Metsavendade vastu saadeti autotäis hävituspataljoni mehi, aga nende haarang ebaõnnestus. Viis päeva hiljem, 8. juulil valitses vallas üldine paanika. Metsavendi enam ei otsitud. Are vallamajja saabus teade, et sakslased on jõudnud Pärnu, punased võimumedel põgenesid. Metsavennad tulid välja, Are lähedal liitusid teise grupiga, kuid selgus, et sakslased olid juba Are hõivanud ja edasi rutanud. Jäi üle otsida rabasse peitunud punaarmee lasi. Gold suundus Tootsi, kus võttis üle vabriku ning laskis vabaks kinnivõetud punase juhtkonna (pärast olevat mõni neist maha lõõdud). Pärast seda naasis Gold Põltsamaale ja sai taas linnapeaks.

1942. aastal kutsus Juuriksoo kui vallavanem Goldi valla aastapäevale kõnet pidama, kuid selgus, et Gold oli taas metsas. Tal oli tekkinud konflikt sakslastega, kes tahtsid Põltsamaa elektrijaama enda kontrolli alla saada. Gold protestis ja meenutas 700-aastast orjapõlve. See ärritas sakslasi väga. Eesti politsei kutsunud Goldi välja ja teatanud, et temaga on asja halvad. Gold varjus metsa, võttes politseist kaasa relvi. Varsti aga tabati ning Viljandis toimunud kohus mõistis talle saksa-vaenuliku tegevuse eest seitse, (?) aastat. 1944. aastal sakslaste taganedes pääsesid vangid Viljandis vabadusse. Gold jõudis uuesti Are kanti ja jäi metsas ootama aega, mil vaba inimesena elada. Olevat surnud seal loomulikku surma. Tema tütar abiellus Ollinoga, kes oli Põltsamaa elektrijaama juhataja.

Jaan Juuriksoo ise oli Suigu taluomaniku poeg, sündinud 1914. Peres oli veel neli õde. 1939.a. valiti ta Are vallavanemaks, olles just jõudnud selleks vajalikku miinimumvanusesse - 25 aastat. Sellisena oli ta Eesti Vabariigis noorim vallavanem. Sõjakoolist oli Juuriksoo saanud ohvitserikraadi.

1944.a. hakati formeerima eestlastest piirikaitse rügemente. Pärnu meestest tekkis 3. rügement Kaerma juhtimisel; 6. rügement moodustati major Lillelehe komando all.

1944.a. veebruaris kutsuti Estonia kontserdisaali kokku linnapead, vallavanemad, ajakirjanikud. Esines Eesti omavalitsuse juht Hjalmar Mäe, kes andis ülevaate olukorrast: Vene väed on jõudnud Eesti piiridesse. Me ei saa teid mobiliseerida muidu, kui andes teile iseseisvuse. Ootame iseseisvuse suhtes vastavaid direktiive Berliinist. Need on peatselt saabumas. Kuid venelaste vastu on vaja kiirelt välja astuda - mobilisatsiooniga ei saa oodata.

Üks ajakirjanik küsis pärast koosolekut vanalt vallavanemalt, mis ta täna Estonias toimunust arvab? "Kõik on väga kena, aga see asi on alles oraste peal", vastas vallavanem. Olukorda püüti maalida just nii: varsti oleme iseseisvad, aga praegu on mehi vaja rindele.

Major Lilleleht, Pärnumaa omakaitse ülem, kutsus Jaan Juuriksoo enda poole. Ta kutsus Juuriksood rügementi, mille formeerimise ülesande Lilleleht oli saanud. Juuriksoost sai rügemendi sideülem. Mai lõpus või juuni algul 1944.a. saadeti 6. rügement Tartusse, kus saadi relvad ja sidevahendid. Jaanipäeva paiku suunati rügement Pihkva järve äärde, staap paiknes Mikitamäel. Sealt järgnes mõne aja pärast suunamine Velikaja jõe äärde Pihkva-Ostrovi vahel. Rügement oli varuüksuse seisundis, omaette rindelõiku neile ei antud. Paljud mehed nurisesid ega tahtnud minna üle Eesti piiri Venemaale.

1944.a. juulis paisati 6. rügement Narva rindele, Permisküla alla, asendamaks üht saksa rügementi. Üsna pea hakkas üle jõe kostma eestikeelset propagandat - venelased olid muudatusest hästi informeeritud. Üks pataljon paigutati Permisküla saarele. 12. augusti pealetungiga Punaarmee vallutas saare, enamus pataljonist sai surma või langes vangi. Rügement kaotas umbes veerandi koosseisust. Hädä oli see, et suurtükitald juhtisid sakslased. Õigeaegse suurtükiväe toetusega oleks suudetud venelaste pealetung tagasi lüüa. Ent sakslased ei uskunud., et eesti sõdurid saarel kaua vastu panevad. Tegelikult andsid sidemehed Permisküla saarelt mitu tundi teateid olukorrast. Sakslastega käis kõva vaidlus. Leitnant Kukk (laskursportlane?) saadeti paadiga saarele "keelt" tooma. Paatkond sattus tule alla, kõik said raskesti haavata. Kukk viidi tagalasse operatsioonile, sattunud hiljem Shveitsi.

Hjalmar Mäe ja kolonel Soodla saabusid diviisi staapi inspektsiooniretkele. Rügemendi ülema Lillelehe staabis oli neil kokkusaamine rügemendi ohvitseridega. Viimased esitasid oma pretensioonid - mis mängu te mängite? Sõdida meil oma äranägemise järgi ei lasta. Kõik oleneb sakslastest. Suurtükitald peab neilt välja kauplema. Major Lilleleht oli eriti äge: mis taolisest sõjapidamisest välja tuleb? Mida teie olete teinud, et saaksime edukalt võidelda ja Eestit kaitsta? Meid toodi Tartust ära - nüüd on venelased seal. Mäe ja Soodla seletasid, et Tartu asja lahendab üks saksa tankidiviis (Straffitzi diviis). Kirde-Eestit Saksamaa ei kavatsevat loovutada, siin on põlevkivi, bensiini tooraine. Hjalmar Mäel oli ilmselt ebamugav olla, ta niheles minekule. Juuriksoo juhtus ukse juures seisma ja aitas Mäel mantli selga. Ta viimased sõnad olid, et pange aga vastu, küll olukord paraneb.

Ükskord saabus korraldus tulla diviisi staapi, mis asus 10- 12 km eemal. Lilleleht ei tahtnud minna ja saatis Juuriksoo. Staabis anti infot jooksvast olukorrast, mis lõppes tuntud fraasidega: pange aga vastu, meie võidame. Taipasime, et see on kõik tühi propaganda. Toidupauna polnud Juuriksool kaasa võetud, aga koha peal süüa ei pakutud. Kui ta tagasiteele asus, hakati saksa väliköögi juures toitu jagama. Ümber askeldas palju vene naisi, kes viisid toitu saksa ohvitseridele. Sama pilti oli Juuriksoo näinud juba Pihkva-Ostrovi rindel. Rügementi saabudes raporteeris Juuriksoo Lillelehele: diviisi staap on vene naiste poolt vallutatud. Nüüd sai selgeks, miks teiselt poolt kuulutati meile valjuhääldajast sageli meie enda paroole. Lilleleht kirus, et niisuguste meestega koos sõdida ei saa! Sakslastele mõjus väga rängalt nende kodulinnade pommitamine liitlaste poolt - teadmine, et oma kodud on purustatud ja pered hukkunud lõi moraali alla - mille eest me enam sõdime?

Lilleleht oli Juuriksoole kui sideülemale andnud korralduse: võta raadio ja kuula välissaateid, muidu oleme täiesti kotis. Juuriksoo mäletab, et inglaste saated olid hämmastavalt soliidseid. Anti edasi Hitleri kõnesid, võeti kinni tema sõnadest ja lubadustest, mida kõrvutati faktidega.

Ühel septembripäeval oli kuulda palju laskmist. Oli selge, et sakslased on saanud taganemiskäsu ja lasevad enne välja kogu laskemoona. Taganeti Rannapungerja suunas, kus väeosad pidid jõesilla ületama enne õhkimist, mis oli määratud kella kuueks õhtul. Väeosad lagunesid vooride vahele, kõik püüdsid üle jõe saada, valitses paaniline õhkkond. Juuriksoole pakuti mootorratast: mis sa passid, põgene! Kuid kohusetunne ei lubanud oma mehi maha jätta. Lilleleht andis Juuriksoole käsu minna sillale ja takistada selle õhkulaskmist. Sakslased loovutasid heal meelel õhkimisülesande eesti ohvitserile ja panid kohe plagama.

Suunduti Tudulinnast läbi Avinurme poole, kuid saadi teateid, et venelased pidid tankidega juba Avinurmes olema. Lilleleht organiseeris läbimurret, Juuriksoo määrati ühe miinipildujate rühma juhiks. Lahing oli äge, kuid läbimurre ei õnnestunud. Lillelehest ei olnud enam teateid, väeosad jäid Avinurme läheduses juhita. Valitses üldine peataolek.

Raskelt haavatuid ei suudetud kaasa võtta ja nad asetati Avinurme kirikusse varju. Hiljem selgus, et nad tapeti granaatide pildumisega kirikusse. Hiljem kohtas Juuriksoo üht koolivenda, kes sõdis Vene poolel. Too päris, kas ta teab midagi nende ühisest koolivennast Leo Paisust, kes olevat Avinurme all raskelt haavata saanud? (Pais oli 3. rügemendi patareiülem) Juuriksoo vastas, et vene sõdurid hävitasid käsigranaatidega umbes 60 raskelt haavatut, kes olid paigutatud Avinurme kirikusse. Koolivend selle peale: kes seda siis teadis, kes seal olid, aga saksa mundrit nad kandsid...

Paljud põgenesid tee pealt metsa, kuid voorid jäid teele, sest eesti talunikud ei tahtnud loobuda oma hobustest ja vankreist. Oli oht, et vene tankid sõidavad teelejäänud sodiks. Juuriksoo jätkas paarikümne mehega teekonda Tudulinna poole, siis läbi Viru-Jaagupi Porkuni peale. Porkuni alla olid kogunenud suured massid - enamuses eestlased, aga ka saksa sõdureid. Metsast oli näha, et maanteel liigub vene tanke. Juuriksoo ütles, et siin pole oodata midagi, tuleb rünnata enne, kui meie asukoht selgitatakse, siis saame lennukid ja tankid kaela. Ta otsis oma rügemendi mehi ja leidis ühe pataljoniülema, kellele pani ette võtta rünnaku juhtimine enda peale. Too keeldus. Siis võttis rügemendiülema adjutant, kapten Kongas juhtimise üle. Käskude andmine rahustas meeleolu. Tankirusikad asetati ette, voorid jäeti taha. Kui liikuma hakati, oli äkki terve lagendik täis metsast välja valguvaid mehi - tõesti tohutu hulk. Kuid voorid ruttasid teistest ette. Üks vene lennuk ligines, kuid tõrjuti tagasi, ka lasti põlema üks vaenlase tank. Nii ületati maantee ja jõuti Porkuni metsadesse. Kongase ja Juuriksoo ümber oli jäänud umbes 60 meest. Püüti säilitada lahingukorda. Porkuni juures läks madinaks, kuna venelased olid juba sinna jõudnud. Püüti Porkunist paremalt poolt mööduda. Salkkonnal õnnestus taas maantee ületada. Seda tehti korraga, venelaste lõunavaheajal. Tammsalu-Nõmmküla raudteeliin ületati samamoodi - kõik korraga. Tammsalus olid venelased juba sees. Sealt nähti põgenikke ja videviku saabudes tuldi

ründama. Seitse meest said lahingus surma. Ülejäänud jätkasid mööda metsa - Juuriksool oli täpne kaart ja kompass ning ta juhtis minekut. Salgaga liitus soomepoisse - ka, nemad olid tulnud Eestit vabastama.

Kõigile oli selge - sõda on läbi. Tuleb lihtsalt koju jõuda. Tallinn-Tartu maantee ületamisega oli probleem. Üleminekukatset pimedas märgati, punaarmeeelased tulid haarangule. Salk lõigati selja tagant metsast ära ning tõrjuti tagasi maantee suunas. Oldi metsatukas. Venelased hüüdsid: andke alla. Kongas andis käsu: viimseni vastu panna, viimane granaat jätta enda jaoks! Juuriksoo märkas, et metsa äärest viivad põldude vahele kraavid. Tekkis mõte katsuda mööda kraave kaugemale roomata. Salka otsiti metsa servani välja, kuid ei märgatud. Kraavisolek kujunes hädavajalikuks puhkepäevaks. Oodati järgmist ööd, et maanteed ületada. Talumees, kes põgenikke märkas saatis neile piima.

Pimeduse saabudes õnnestus maantee märkamatuult ületada. Soomepoisid kadusid eri suunda. Seltskond vähenes. Enne Kärut said Juuriksoo ja Kongas ühes talus süüa. Relvad peideti ära, vahetati riided ning jätkati koduteed juba eraisikuina. Paar poissi olid Saaremaalt. Nad rääkisid, et kui vaid saarele jõuaks, sealt olevat ülesõit juba lihtne.

Kongase korter Pärnus oli rüüstatud, naine koos lastega lahkunud. Juuriksoo kutsus ta oma tallu. Sealt võtsid venelased mõlemad mehed kinni ja hakkasid vedama Kehra poole. Õieti mitte vedama - neid koheldi vangidena ja sunniti jala marssima. Mõlemad olid kurnatud ja oli raskusi sammu pidada. Harjumaal, Pirgu mõisas ööbiti. Hommikul liikus vene väeosa edasi, vangid olid jäetud justkui omapead. Läksid ise väeosale järgi ja selguski, et tehti lihtsalt proovi. Valvurid ootasid pisut eemal. Angerja koolimaja juures sai vene keelt kõnelev Kongas jutule nõukogude kindraliga ning kiitis venelasi. Kindral muutus leebeks ja lõi käega - mis te siin tolgendate, minge koju. Andis meestele tõendi, et nad on üle kuulatud ja lubatud koju minna.

Kongas käis veelkord Pärnus ja läks siis Põltsamaale. Elas seal varjatult viis aastat, kuni keegi Pärnust pärit mees ta ära tundis. Sai 25 pluss 5 aastat, millest istus 7.

Jaan Juuriksoo sai kodutalus olla kaks kuud, siis mobiliseeriti tööpataljoni. Pärnus tunti ta ära. Algul NKVD ei võtnud vastu, kuid paar päeva hiljem aresteeriti ta uuesti. Kohus toimus augustis 1945.a. Pärnus. Karistuseks määrati 10 pluss 5.

Lilleleht pääses koju, kus varjas end pikka aega. Lõpuks võeti kinni, sai 25 pluss 5. Oma elava vaimuga trotsis ta kaua äärmiselt raskeid tingimusi, kuid suri siiski laagris.

Juuriksoo paigutati Pärnus esialgu Sepa tänava (?) vanglasse, mis asus esialgse vangimaja kohal. See oli ajal, mil ta seal viibis (1944-45) tulvil täis. Valvurid ja konvoi olid venelased, uurijad samuti venelased. Ülekuulamine toimus tõlgi abil. Pakke sai kodunt järele tuua, vahialuseid paigutati sageli ühest kongist teise.

"Aga see usk oli küll kõigil sel ajal, et kui sõda lõpeb ja rahu tehakse, siis Balti riigid kui Rahvasteliidu liikmed peavad vabaks saama", meenutab Juuriksoo. "Nõukogude võimu peeti ajutiseks. Enamus olid suured optimistid - kui rahuleping tehakse, siis peavad venelased välja minema. See arvamus oli meil kõigil. Teherani ja Jalta konverentside otsustest me ei teadnud. Atlandi harta oli aga hästi teada ja see meie lootus oligi."

Ülekuulamistel esines peksmist, kuid Juuriksoo seda ei kogenud. Tema kongis oli Pärnu kingsepp Kalbus, kes oli kinni võetud, kuna otsiti taga Pärnu maavalitsuse vist põllumajandusosakonna endist juhatajat Kalbust. Neli või viis sellenimelist jõudsid vanglasse. Kingsepp lootis lahti saada kui selgus, et tema on hoopis teine mees kui tagaotsitav. Ent tuli sünge näoga kongi tagasi. "Selgub, et ma olen olnud sakslaste abistaja". jutustas ta, kuna oli muuhulgas parandanud ka saksa sõdurite saapaid. Talle määrati 10 pluss 5 aastat.

Juuriksoo üle kohus toimus mais või juunis 1945. Talle mõisteti kui isamaa reeturile ja nõukogudevastase propaganda tegijale 10 pluss 5 aastat vangistust (paragrahvid 58 1a ning 58/10). Augustis toodi kõik Pärnus kohtuotsuse saanud Tallinna Lasnamäe vanglasse. Septembris saadeti nad edasi Petshora laagrisse Komis, mis asus Kotlas-Vorkuta raudtee ääres (seal olid ka Leetna ning vapside väljaande "Võitlus" toimetaja Pohla). Tööks oli raudteetammi tõstmine ja tugevdamine. Tuli maha laadida kruusavaguneid ning tammi kõrgemaks teha. Töö oli väga raske, kuid vangid olid edukad ja nende ülemustega oldi väga rahul. Uustulnukad paigutati elama vanasse tühjaksjäänud laagrisse. Üks vana venelasest valvur ohkas uut inimsaadetist nähes ja raputas pead: "ah nüüd on siis järjekord eestlaste käes?". Temalt saadi teada, et enne olid laagris olnud poolakad (kuid oli olnud ka eestlasi). Küsimusele, kuhu nood viidi, vastas valvur, et ei viidud neid kuhugi. Iga liipri all lebavat üks poolakas.

Ambulatooriumi juhataja velsker oskas leida maarohutusi, millega ravis. Ta kirjutas avitaminoosi tõrjumiseks idandatud herneid, mida oli ise hobuste toidust välja noppinud.

Oktoobris 1945.a. viidi vangide partii Kosju raudteejaama ja pandi laadimistöödele ning teed korras hoidma. Vargapoisid vedasid endid raudteele viimastena, ei tahtnud labidaid kätte võtta. Või kui võtsid, siis kõige viletsamad, et oleks, millele toetada. Neid huvitas ainult üks tööriist, nimelt puur. Sellega püüti saabunud vagunite alla auke puurida, et näha, mis sees on. Juhtus, et välja voolas suhkrut või jahu. Majade ehitamisel pidi tingimata mõni eestlane osalema, kes seinu ja nurkasid oskas õigeks sättida. Venelased sellega tolme ei tulnud. Pärast võis Norilskis ehitustöödel näha uskumatut materjali raiskamist. Ehitustele toodi klaasi, mida oli veetud 2000 km raudteed mööda ja siis autodele laaditud. Klaasi toodi isekallutajatega ehitusplatsile, autokast lasti längu ning kastid kukkusid hunnikusse maha. Juhtus, et mõnes kastis polnud ainsatki tervet aknaruutu. Aknaklaasid tuli kokku lappida klaasitükkidest, kuna korraldust panna nüüdsest ette terved klaasid ei õnnestunud iial täita.

Söök Komi laagris oli äärmiselt vilets. Näis, et enamus toidust lihtsalt varastati. Osa vange üritas meeleheitel mässu, haarati relvi ja põgeneti. Seda juhtus mitmes laagris. Põgenikke aeti lennukitega tundras taga. "Ise olime kui surmavarjud. Meie nähes avas vangivalvur Ameerika lihakonservi purgi ja söötis selle oma koerale." Vangile antav leib oli vesine ja läbiküpsemata. Pagareiks edutati need, kes oskasid maksimaalselt vesist leiba valmistada see andis kaalu juurde ja võimaldas jahu muuks otstarbeks varastada. Mõnikord õnnestus mõnel vangil teenida kusagil head leiba. See oli koerte leib. Valvurite koerad vangileiba ei söönud.

Petshora laagris oli palju tavalisi kurjategijaid - krimkasid. Neid hakati tol ajal järk-järgult amnesteerima. Pea igaühel neist oli oma vaenlane, keda oli vaja tappa. Paljud otse põlesid tapmisihast. Hullematest saadi lahti sel teel, et sokutati nad oma vaenlase laagrisse. Petshora ja Vorkuta vahel kurseeriva sõerongi taha oli haagitud viimane vagun ümberpaigutatavate või ülekuulamisele viidavate vangide jaoks. Selles vagunis olevat kuulduste järgi olnud üks alaline reisija - kurikuulus krimka Akula ("Hai"), keda ükski laager ei tahtnud vastu võtta. Tema otsis ümberpaigutatavaid kaaslasi läbi, andis nende kaudu korraldusi teistesse laagritesse. Paistis, et Akula oli võimudega koostöös. Kuna krimkad ei töötanud, rakendati tõsisematel kohtadel poliitilisi vange. See tekitas pahandusi. Poliitilisi hakati edasi saatma Norilski.

Nii sündis ka Juuriksooga. Kevadel 1950.a. saadeti ta Sverdlovski ja Novosibirski kaudu Norilskisse. Krasnojarskis oli suurem transiitpunkt, milles asus oma paarkümmend tuhat edasisaadetavat. Seal piirdeaia taga avastas ta eestlasi. Neist üks oli Tõnissoni nimeline, kehva tervisega mees, kes pidavat olema kindral Tõnissoni poeg. Kindral ise surnud vanglas, poeg küüditati 1941.a. kuhugi Kirovi lähedale. Tõnissonil õnnestunud teatada küüditatud eestlaste olukorrast ja asupaigast Inglismaale, rahvusvahelisele Punasele Ristile, kust sõja

ajal hakanud saabuma eestlaste jaoks abipakid. Tõnisson korraldanud ka selle abi jaotamist. Ta arreteeriti välismaaga ühenduse pidamise eest ning sai 10 aastat. Tõnisson olevat tema jutu järgi pandud kokku kindral Laidoneriga ja viimase naisega. Oli mulje, et Laidonere püütakse üles turgutada, võib-olla selleks, et vajadusel, kui see Moskva plaanidega võiks sobida, nad Eestisse tagasi saata. Kindral Laidoner olnud masendunud, pessimistlik ja sõnakehv, proua aga optimistlikum ja väga tragi. /Juuriksoo ei mäletanud, kus Tõnisson oli Laidoneriga kohtunud - Vologda või Perm või Kirov?/

1950.a. kevadel, kui Jenissei jõgi vabanes jääst, viidi transiitvangid praamidega 2000 km põhja poole. Juuriksoo praamil oli umbkaudu 1600 vangi. Vangide all ja pea kohal olid trellitatud võred, nende taga valvurid. Keegi välja ei saanud. Üks kord päevas lubati tühjendada paraskitünn, seda tegi kaks vangi, kes said siis võimaluse ümbrust kaeda. Korraldati läbiotsimisi - vangide kotid puistati põrandale ja löödi jalaga laiali - katsi, et kähku suudad asjad kokku korjata. Suhtumisest transporteeritavatesse jäi mulje, et ei arvestata, et keegi neist võiks elusana tagasi pöörduda. Kui mõnel Norilski vangil oli siiski õnnestunud oma aastad ära istuda, määrati talle "navetshno" - "igaveseks" - asumiskohaks sama Norilsk. Juuriksoo usklik kaaslane, advokaat Theodor Männik küsis selle peale: "Kas te siis igavest elu ikka usute?"

Sõit praamil oli ohtlik, sest ühe puksiiri sabas oli 10 praami. Need pörkasid aeg-ajalt üksteisega kokku, üle parda kukkunuid keegi ei päästnud. "Meid nagu ei peetud inimesteks", meenutab Juuriksoo, "valvureile oli selgeks tehtud, et oleme kõige hullemad kurjategijad." Laagris tuli liikuda viiekesi, käe alt kinni hoides, valvurid ja koerad ümber. Viimastele ja mahajäänuile saadeti koerad kallale. Ükskord kaevandusest koju tulles möllas hirmus lumetorm. Vangid liikusid nagu tavaliselt viisikutes ja suutsid nii tuulele vastu seista, valvurid iüksikult aga mitte. Vangid pakkusid siis, et võtke meilt käe alt kinni, muidu hukute, meie aga ilma valvuriteta ka minna ei saa. Teine kord tekkis hommikul tööleminekuga viivitus. Mehed nurisesid, miks nad tööle ei saa. Üks ohvitser vastas. "Meile pole teie töö üldse tähtis. Meie ülesanne on teid siin valvata, kuni kõngete."

Juba Petshoras olles levisid jutud plaanidest ehitada Salehardist raudtee üle Obi ja Jenissei jõgede Igarkani, sealt Norilski ja alla Tomskisse. Kuid mehi nende plaanide täitmiseks ikka ei piisanud. Eshelonide kaupa nähti vangide ronge liikuvat Norilskist mööda Vorkuta suunas. Tagasi tulid saadetuist vaid üksikud. Igarkas oli kava kaevata Jenissei alt läbi tunnel, kuid see olevat kokku varisenud. Ka lumetormid olid raudteeliiklusele tõsiseks takistuseks, nende alla võisid jääda terved rongid.

Norilskis oli range rezhiimiga poliitvangide laager. Vangidel polnud nimesid, igaüks sai oma

numbri, mis oli ömmeldud seljale ja ette pükste peale. Numbrilapatsid pidid alati korras olema. Petshoras oli võimalus tubli töö eest karistusaega lühendada - Juuriksool näiteks võeti 5 aasta pealt karistusaega 7 kuud maha. Norilskis seda ei tehtud, isegi Petshoras võidetud 7 kuust läks pool kaduma. Norilski laager tegeles linnaehitusega. Töö toimus kahes vahetuses, ööpäevaringselt. Üks laager oli ka naiste jaoks. Norilskis katkes paljudel ühendus kodumaaga. Koju lubati kirjutada kaks korda aastas, kodunt saabus harva kirju kohale. Ajalehti vangideni ei ulatunud. Posti otsas paiknev valjuhääldaja oli ainus infoallikas.

Just sealt, posti otsast, kuuldi teadet Stalini surmast. See oli suur rõõmupäev, kõik muutusid eriliselt jutukaks. Juuriksool oli just 6. märtsil sünnipäev. Mehed ütlesid, et kui küsitakse, miks me nii rõõmsad oleme, siis vastame: meie brigaadi ainsal eestlasel on sünnipäev!

Palju mehi oli pärit Lääne-Ukrainast (Bandera üksustest). Nende jutu järgi olevat sealt piirkonnast kõik mehed arreteeritud. Tore mulje jäi ühest valgevenelasest, kes oli alati rõõmus ja heasüdamlik. Tema imestas - te ootate kodunt pakke? Kas te ei mõtle, et seal võib veel raskem olla kui siin? Mees oli sakslaste ajal olnud vallavanem. Enne Punaarmee taandumist hoiatati, et kõik mehed, kes sakslaste kätte satuvad, lastakse maha. Tema aga oli juba kogenud, kuldas nõukogude võim alati valetab. Punaarmeeaga ei tahtnud kaasa minna, kuna seal tundus surm veelgi kindlamana. Jäi sakslasi ootama - saagu, mis saab! Sakslased küsisid: miks teie ei põgenenud? Mees vastas, et ei uskunud komissaride juttu nagu tapaksid sakslased kõik, kes koju jäävad. Sakslased ütlesid: minge koju ja vaadake, et perega kõik korras on. Paari päeva pärast tulid sakslased kaardiga koju, näitasid kätte valla piirid ja nimetasid mehe vallavanemaks. Inimesed said kolhoosist oma maad tagasi, hakkasid loomi kasvatama ja elasid lõpuks päris hästi.

Norilski laagrid olid tõeline rahvaste kohtumispaik. Lisaks euroopa rahvastele oli seal korealasi, jaapanlasi, hiinlasi. Esindatud oli ka Vatikan, seda Aleksander Kurtina isikus. Laagris oli ka endine Pühajärve vallavanem Sarv (?), kelle pere oli eriti raskesti kannatanud. Temal sai karistusaeg täis ja tuli teade, et ta võib koju minna. Juuriksoo palus, et Sarv kirjutaks, kas ta sai ikka koju. Mõne kuu parast saabus kiri kusagilt Taimõri poolsaarelt. Selgus, et mees oli Norilskis pandud lennukisse, mis teinud paar tiiru linna kohal ja suundunud siis hoopis põhja poole. "Nüüd olen pärismaalaste keskel, pean hakkama neile asulaid ehitama, kuhu nõukogude võim võiks asuda", kirjutas Sarv. Kohalikud elanikud (dolgaanid?) olevat väga ausad inimesed, aga varastamine hakanud peale siis, kui kohale ilmus nõukogude miilits ja ladude ümber püstitati traataiad. Pärismaalasi aga laastas sissetoodud alkohol. Juuriksoo sai temalt kaks kirja, edasisest saatusest polnud teadlik. See sündis 1951. aasta paiku.

Hea mulje jäi paljudest sakslastest. Need olid kõrgemad sõjaväelased ja teadlased, kes olid keeldunud oma võimeid rakendama Moskva teenistusse. Üks neist oli Saksa värvilise metallurgiatööstuse juhte Borchardt. Berliini langemise järele olevat ta läinud läänesektorist itta sugulasi külastama. Seal ta arreteeriti venelaste poolt ja toodi Moskvasse. Pakuti juhtivat kohta Nõukogude värvilise metallurgia ministeeriumis. Borchardt keeldus. Siiski pakuti mõtlemisaega, kuid ka seejärel oli vastus eitav. Siis soovitati tal asuda tööle ülikoolis vastava eriala professorina. Borchardt keeldus ka sellest. Seejärel korraldati talle kokkusaamine "sõbraga", kelleks osutus Moskva lähedal omaette villas elunev endine feldmarssal Paulus. Too üritas Borchardtit veenda, et päästa pole midagi, võiks ka venelaste heaks midagi teha. Keeldumise järgi korraldati Borchardti uus kohtumine Paulusega. Selle käigus küsinud Paulus: "Miks Te minu tiitlit ei kasuta, vaid kõnetate mind Herr Paulus?" Borchardt küsis: "Kes Teile selle tiitli andis?" Paulus: "Führer." Borchardt: "Kui Hitleril oli õigus Teile feldmarssali tiitlit anda, siis oli tal õigus ka seda ära võtta. Ta tegi seda, kui Te reeturlikult Stalingradi all kapituleerusite. Seetõttu olete reamees, seda tiitlit aga ei taha ma Teiega kõneledes kasutada."

Järgnes "kohus" Borchardti üle ja ta jõudis Norilski. Ta oli väga sõbralik inimene, hoidis pea püsti ka vangirõivais, tema intelligents paistis välja. Tegi kõige lihtsamat tööd. Isegi Norilskis üritati teda ära kasutada. Kui Borchardt kirkaga jäätunud maad toksis, tuldi juurde ja pakuti kohta projekteerimisbüroos. Borchardti vastus oli "ei". Põhjus - kui ta büroos paar päeva kopeerimistööd on teinud, edutatakse ta kõrgemale kohale ning lõpuks saadaksegi kätte see, mida algselt sooviti. Borchardti põhimõte oli vankumatu - vaenlase heaks mitte midagi teha või sunni korral ainult kõige lihtsamate tööriistade - kirka ja labidaga. Lõpuks jäi ta nii nõrgaks, et paigutati invaliidide laagrisse, kust välitöödele ei saadetud. Kui Adenauer Moskvast käis, lasti viimased Saksa sõjavangid koju, Borchardt aga välja ei pääsenud. Siiski saabus pärast Adenaueri visiiti talle Saksamaalt väga rikkalik pakk. See rõõmustas Borchardtit, sest oli tõendiks, et vähemasti sugulased nüüd teavad tema asupaika. Borchardtiga käis läbi ka Aleksander Kurtna. Pärast vangide streiki viidi Borchardt kusagile lääne poole.

Enn Uibo, kes samas laagris viibis, tähendas, et sakslased said vabaks peale Adenaueri käiku Moskvasse. "Kui Eisenhower Moskvasse tuleb, saame ka meie vabaks."

Juuriksoo meenutab ka saksa lendurit, major Schumacherit, kellega oli heades suhetes Petshora laagris, kus Schumacher oli ainus sakslane. Ta oli lennuasjanduse spetsialist, teadis kõike radarite võidukäigust. Oma võitlustest venelastega ta ei rääkinud, küll aga lahingulendudest inglaste vastu. Ükskord jõulude ajal meenutas ta Pariisi lõbuelu. Haudus plaane kuidas lennuk röövida ja põgeneda. Ilmselt vabanes ka tema Adenaueri visiidi tulemusena ning jõudis koju Essenis. Hiljem, nõukogude ajakirjanduses olevat väidetud, et ta olevat kindral ja luurekooli ülem.

Lätlaste käes oli Norilskis geodeetide töö. Juuriksoo mäletab üht, läti katoliku preestrit, kellega sai juttu ajada. Leedulasi oli suhteliselt palju, Juuriksoo brigaadis 4-5 meest. Nad kõik olid tõsi-katoliiklased.

Norilskis oli vähemalt üks hea, külg: kõik vangid olid poliitilised. Vargapoisse, seega ka vargusi ja röövimisi ei esinenud. Küll aga esines reeturite - "lehmade" tapmisi. See toimus peamiselt lääne-ukrainlaste seas. Asja aeti hoogtöö korras - ühel ööl tapeti mitu varemalt väljaselgitatud reeturit.

Tänu hiinlastele, kelle käes oli 100% toiduvalmistamine ja produktide vastuvõtmine, saadi ettenähtud normist kõik kätte. Nad olid äärmiselt täpsed ja ausad toidu valmistamisel ja jaotamisel. Petshoras esinenud tohutut vangide toidunormide varastamist siin ei esinenud. Kuid isiklikke pakke võimaldati saada vaid kaks korda aastas. Arvatavasti pooled vangidest ei saanud üldse pakke. Hiinlaste käes oli ka saunatamine ja puhtusepidamine, mida nad teostasid saksaliku korralikkusega. Sauna sai iga 10 päeva tagant, saunas sai ka isiklikku pesu pesta, mis jäi järgmise saunakorrani ootama. Kui pesu oli katki, parandasid hiinlased selle järgmiseks korraks ära.

Laagrisse toodi keskealine Siberis kinnivõetud mees, kes väitis, et elanud oma perega revolutsioonist peale metsas. Esimene kokkupuude tsivilisatsiooniga oli ta kinnivõtmine, kuna lennuki pealt olevat avastatud metsast tulev suits. Mees sai vanglakaristuse nõukogude armee teenistusest kõrvalehoidmise alusel.

Kui Juuriksoo karistusaeg Norilskis lõppes, määrati ta kohaliku tsemendivabriku automaatika juhtivaks meistriks. Vabriku töökoja juhatajaks oli endine poliitvang Porhanov. Juuriksoo töölaud oli Porhanovi kontori kõrval. Porhanov rääkis oma elulugu. Ta oli pärit Leningradist, suure tööstusettevõtte juht, kinni istunud 17 aastat, mitu aastat üle aja. Lõpuks rehabiliteeriti ja pakuti naasmist endisesse tehasesse. Olles 17 aastat ühiskonnast isoleeritud, koges ta tohutuld muudatusi, mis vahepeal toimunud. "Inimesed on väga palju muutunud - inimest enam ei ole. Kui varem töötasin Leningradis suures tehases, oli selle raamatupidamine sama väike kui meie siinse tsehhi kontor, inimesed olid hoopis teised. Ma ei suuda kujutleda kuidas saab nii kasvada nagu meie raamatupidaja siin, kes ei märka oma laualt tolmuigi pühkida. Tegin hästi, et ei jäänud enam Leningradi ega läinud kõrgemale kohale. Töötan siin, ja kui mind ükskord matate, pange mulle selga minu vanginumbriga rõivad."

Norilskis oli ka Mustvee postkontori endine ülem Joosep Koppel. Miks ta 10 aastaks vangi pandi, polnud talle teada, mingit otsest süüdistust polnud esitatud. Tema Mustvee maja korteris olevad vene ohvitserid soovitasid naisele uus kaebus sisse anda. Selle peale toimuski uus kohtuistung. Otsus: 25 pluss 5 aastat. Koppel püüdis vene keelt õppida, kuna aga kirjandust polnud kätte saada, üritas ta seda teha loosungite järgi. Pidi aga pettuma - loosungid kõnelesid kõik ühte ja sama keelt: võta aga suurem labidatäis ja viska kaugemale. Koppel sai lõpuks vabaks ja Juuriksoo käis tal paar korda külas.